

Bokmeldinger

Thomas Lundén 2002, *Över gränsen. Om människan vid territoriets slut*. Studentlitteratur. Lund. 224 s. Ill.

Anmeldt av Anders Gustavsson, Universitetet i Oslo

Forskning om gränser och gränsöverskridande har på senare år tilldragit sig ett ökande intresse bland kulturvetenskapliga forskare på olika håll i Europa. Vid en europeisk etnolog- och folkloristkongress i Budapest år 2001 var titeln på en panel-diskussion "Cultures of Borderlands", och många forskare deltog aktivt i denna session.

Mot denna bakgrund är det viktigt att kulturgeografen Thomas Lundén, Stockholm, har gett ut en bok som tar fasta på liv och kommunikationer i anslutning till gränser i norra Europa. Forskningsintresset avser människors beteenden kring och över fysiska och reglerade gränser särskilt under 1900-talet. Författaren har ett omfattande kapitel om faktorer som påverkar gränsbeteenden. I ett par följande kapitel granskas först några gränsstäder och sedan några gränsregioner.

Fältarbeten har författaren utfört i Baltikum och angränsande delar av Ryssland tillsammans med estniska, lettiska, ryska och svenska studenter. Han bygger i en del fall också på andra forskares arbeten som han sammanställt på ett förtjänstfullt sätt. Undersökningen utgör ett resultat inom projektet "Gränser mot kommunikation. Statsterritoriets integrationseffekt i gränsområden".

Vid diskussionerna om faktorer som påverkar gränsbeteenden analyserar författaren särskilt betydelsen av staters

inbördes gränsavtal, olika statliga regleringar på bägge sidor av gränsen och ekonomiska konjunkturen som kan skilja sig mellan grannländer.

Utgångspunkten för framställningen är att gränser har en historisk dimension, vilket framgår av att de har flyttats på många håll i Europa, bl a i samband med fredsavtal eller folkomröstningar. Vidare kan nämnas alla de nya statsgränserna som uppstod i och med Sovjetunionens sönderfall 1991. De tidigare inomstatliga och i stort sett betydelselösa gränserna blev i stället mellanstatliga. Gränser har varit öppna eller t o m helt stängda under olika faser av historien. Den svensk-norska gränsen var officiellt stängd under andra världskriget.

Statligt givna begränsningar och tvång riktar sig till människor som bor utmed gränser. Samtidigt är det viktigt för staten att främja lojalitet mot riket hos gränsborna. Staterna möts och förhandlar på riksplaneln, medan gränsborna har sina relationer över gränsen på lokalplanet. Kontakterna påverkas bl a av naturförhållandena, dvs om gränsen å ena sidan består av vatten eller ödemarker eller å andra sidan går genom mer tätbefolkade områden.

Frågorna om hur olikartade statliga regleringar i grannländer får konsekvenser i gränsbygderna exemplifierar Lundén med den svensk-norska riksgränsen. Den statliga jordbrukspolitikerna i Norge och Sverige har varit mycket olikartad under senare årtionden. Ett levande lantbruk finns nuförtiden på den norska sidan och ett mera utarmat på den svenska sidan. Norska arrendatorer har funnit det ekonomiskt gynnsamt att bruka jordbruksmark på den svenska sidan. Man förlägger vall- och höproduktion till

Sverige, och odlar spannmål i Norge för vilket man får ekonomiskt understöd från staten. Därtill kommer att norska stadsbor köper upp svenska småbruk och utnyttjar dem för turiständamål både sommar och vinter. Statliga regleringar har även satt hinder i vägen för kommunalt samarbete mellan svensk-norska gränskommuner, t ex att barn inte kan få gå i skola i grannlandet även om denna skola ligger mycket närmare till för barnen.

Ekonomiska konjunkturer och skat-tepolitik förändras också över tid och skiljer angränsande länder åt. Detta styr hur gränshandeln utvecklas samtidigt som staterna upprättar mer eller mindre stränga införselrestriktioner och därtill knutna tullar. Författaren hänvisar här till vad som skett vid den norsk-svenska riksgränsen under efterkrigstiden. Under åren närmast efter andra världskriget handlade norrmännen i Sverige, men under 1950- och 1960-talen svängde handelsströmmen. Under 1990-talet och fram till nu är det återigen norrmännen som åker över gränsen och inhandlar matvaror och alkohol i Sverige.

Konjunkturerna styr också arbetspendlingar över gränsen, vilket författaren återigen exemplifierar med den norsk-svenska gränsen. Vid slutet av 1800-talet kunde många män och kvinnor i svenska gränsbygder få arbete inom norskt jordbruk och norsk industri. Detta ledde till en hel del gränsöverskridande äktenskap. På 1970- och 1980-talen kom i stället norrmän för att arbeta inom svensk industri bl a i Göteborg. Under 1990-talet och fram till nu är bilden den omvända. Många svenskar har fått arbete inom handeln, sjukvården och byggnadsbranschen. De är ofta veckopendlare och är inte enbart gränsbor utan kommer också från orter längre bort ifrån gränsen.

Lundén specialgranskar villkoren för några angränsande gränsstäder på olika håll i

Europa. Först gäller det Viborg som vid olika tider i historien har varit svenskt, finskt och ryskt. Staden har lyckats anpassa sig till de skiftande nationaliteter som man tillhört. Narva i Estland är nära granne med Ivangorod på den ryska sidan av gränsen. Ryssarna utgör huvuddelen av befolkningen i Narva. Med ett undantag är skolorna ryskspråkiga efter Estlands självständighet 1991. Ungdomarna vänder sig mot västvärlden och ser inte Ryssland som ett alternativ. Estland är heller inte attraktivt. Den nya statsgränsen som uppstod 1991 har medfört många irritationsmoment genom att det tar lång tid att ta sig över gränsen. Att få visum är besvärligt och dyrt för utomstående som inte är ryska medborgare. 34 % av Narvaborna har skaffat sig estländskt medborgarskap och 27 % har sökt och fått ryskt medborgarskap. För de senare underlättas gränspassagen. De har rätt till fri bassjukvård i Ivangorod.

Valga-Valka är en delad stad mellan Estland och Lettland. Staden grundades år 1871 som en viktig järnvägsknutpunkt i Tsarryssland. Efter Estlands och Lettlands självständighet 1991 märks skillnaderna bl a i de politiska styrningsformerna. Estland har varit mer föränderligt och infört kommunalt självstyre av nordisk karaktär. Lettland präglas fortfarande av centralstyre och svag kommunal makt. Stadens båda delar skiljs åt inte bara genom en politisk utan även en etnisk gräns. Ester och letter bor med få undantag på var sin sida av gränsen. Detta gör att personkontakterna över gränsen inte blir så många.

I ett längre kapitel i slutet av boken behandlar författaren några gränsregioner i norra Europa. Ett sådant område är Tornedalen som delas mellan Finland och Sverige. En tvåspråkighet förekommer hos en del av befolkningen men långt ifrån hos alla. I svenska Tornedalen talas svenska,

riksfinska och tornedalsfinska. Under 1980-talet togs de första initiativen till ett kommunalt samarbeite mellom Torneå och Haparanda.

Riksgränsen mellom Norge og Sverige är en av de längsta i världen mellom två stater. Unionstiden 1814-1905 var spesiell i ländernas historia. 1825-1885 fanns en mellanrikslag som innebar frihandel mellom länderna. Unionsoppløsningen 1905 blev odramatisk i gränstrakterna, eftersom gränsbefolkningen under lång tid hade varit van vid kontakter med varandra och kände varandra. I nutiden har det börjat förekomma ett samarbeite mellom gränskommuner, vilket bl a gäller Dals Ed i Sverige og Aremark og Halden i Norge.

Gränsområdet mellom Danmark og Tyskland har varit präglad av konflikter mellom staterna og av att nationella minoriteter, danske respektive tyska, bott på den andra sidan av riksgränsen. Danmark förlorade hertigdömena Slesvig, Holstein og Lauenburg i samband med kriget 1864. Efter en folkomröstning 1920 flyttades gränsen åter längre söderut. Det nordligaste Slesvig blev på nytt danskt. Minoriteterna på båda sidor av gränsen har fått bibehålla rätten att använda sina språk og rätten till egna skolor. I detta sammanhang kunde författaren mera ha anknutit till den forskning med åtföljande publikationer som "Institut for graensereion-forskning" i Aabenraa utfört sedan starten 1976 just rörande gränsen mellom Danmark og Tyskland.

Lundéns bok har en tonvikt på politiska og økonomiska förhållanden og mindre på människors livsföring og kulturmöten. Detta hade ur etnologisk synvinkel varit intressant att få belyst. Här återstår kommande forskningsuppgifter inom det europeiska nätverk kring "Cultures of Borderlands" som utvecklas i

samarbeite med Society International of Ethnology and Folklore, SIEF. Den här recenserade boken ger en god inblick i de övergripande villkoren i flera gränsområden i norra Europa, vilka jämförs på ett värdefullt sätt. Därigenom märks det kulturgeografiska perspektivet i framställningen, samtidigt som denna publikation utgör en väsentlig grund för kommande kulturvetenskaplig forskning.

Sveriges medeltida ballader. Bd. 5:1 Kämpvisor (Nr. 197-219), Skämtvisor I (Nr. 220-223) og Bd. 5:2 Skämtvisor II (Nr. 234-263). Utg. av Svenskt Visarkiv. Melodired. Margareta Jersild. Tekstred. Sven-Bertil Jansson. Almqvist & Wiksell, Sth. 2001. 372 + 375 s.

Anmeldt av Astrid Nora Ressem, Oslo.

Balladene tilhører den eldste gruppen av folkeviser i Nord-Europa. Den har vært gjenstand for stor interesse blant innsamlere og forskere, og har fortsatt høy status blant sangere. Danmark, Storbritannia, Færøyene, Island og Tyskland har allerede for lenge siden utgitt sine respektive vitenskapelige balladeutgaver, og med disse to bindene setter Svenskt Visarkiv punktum for mange års arbeide med utgivelsen av *Sveriges Medeltida ballader*. Det første bindet kom i 1983 og i løpet av disse 18 årene har det kommet fem bind, der bind 4 og 5 er delt i to. Forarbeidene begynte allerede i 1951 da Svenskt Visarkiv ble opprettet, og et systematisk og grundig arbeide har resultert i et imponerende bokverk. Opprinnelig var det planlagt ni bind, hvorav fem skulle inneholde tekster og melodier av 260 balladetyper, to bind var avsett til tekstkommentarer, ett til melodikommentarer og til slutt skulle det komme et supplement- og registerbind.